
Nataliya Gorishna

UKRAINIZATION POLICY IN USSR AS A MEANS OF ETHNO-NATIONAL MOBILIZATION

The process of ukrainization which has become a powerful means of ethno-national mobilization since was based on actualization of national language, history, and culture is analyzed. As a result of this process, ukrainization has become an event of every day life for millions of Ukrainians, who have not worried about their own ethno-national identity till that day. This policy has affected public opinion, provoked recognition of ethno-national identification of people and contributed to national consolidation on Ukrainian national level.

Key words: Ukraine, peasantry, working class, intellectuals, the Ukrainian language.

УДК 94 (477.8)

Оксана Майборода

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТОВИХ СПОРУД, ЗНЯТИХ З РЕЄСТРАЦІЇ, У СЕЛАХ ВОЛИНИ В 1960–1980-Х РР.

У статті на основі архівних даних досліджено шляхи і методи антирелігійної політики у 60–80-х рр. XX ст. у селах Волинської області. Вказано, що ключовим аспектом стало зняття з реєстрації, і зрештою, закриття культових споруд. Простежено реакцію місцевого населення та основні форми протесту на дії влади. Особливу увагу зосереджено на знищенні церковних споруд, внесених до реєстру пам'яток архітектури. Вивчено подальшу долю культових споруд. Вказано, що антирелігійна кампанія періоду так званого «розвинутого соціалізму», призвела до непоправних втрат матеріальної культури у селах Волинської області.

Ключові слова: Волинь, село, церква, пам'ятка архітектури, реєстрація.

В умовах розбудови нашої держави одним з пріоритетних питань є розвиток українського села. Історично склалось, що саме воно було джерелом духовності, скарбницею автохтонних традицій, прикладом незламного духу і моралі. Духовність нашої нації завжди пов'язували з церквою. Вона стала для влади ідеологічним суперником. Саме тому, її знищення стало першочерговим завданням радянської влади у 60–80-х рр. XX ст. З огляду на цю обставину актуальність вивчення церковного життя в українському селі є незаперечною.

Питанню церковно-релігійного життя в радянській державі в період так званого «розвинутого соціалізму» присвячено значну кількість наукових праць. Зокрема, дослідженням ключових аспектів функціонування православної церкви займалися П. Бондарчук, В. Борщевич, А. Киридон, В. Милусь, А. Моренчук, П. Панченко, В. Рожко, П. Яроцький та ін. [1]. Особливий інтерес становить двотомна праця «Православ'я в новітній історії України» В. Пашенка [2]. Проте більшість досліджень здійснено у всеукраїнському контексті. Регіональні особливості духовного життя залишаються ще не достатньо вивченими. З цього огляду, автор публікації має на меті на основі архівних документів висвітлити та проаналізувати політику органів радянської влади щодо православної церкви волинського села у 1960–1980-х рр., показати, як нігілістичне ставлення до історико-культурних пам'яток призвело до непоправних втрат у скарбниці вітчизняної культури України загалом і Волині зокрема.

У 1960–1980-х рр. одним із напрямків політики тогочасного режиму була антицерковна кампанія, дієвим методом якої залишалось зняття з реєстрації релігійних об'єднань. Коли громади вірян припиняли свою діяльність, культові приміщення чекала не найкраща доля. Їх знімали з реєстрації та використовували для соціально-культурних (у кращому випадку) і господарських потреб сіл або ж розбирали і знищували.

Зняття з реєстрації церковних приміщень відбувалося досить швидкими темпами. Так, лише у Ковельському районі за один місяць 1964 р. звільнено від культового майна і передано колгоспам та торгівельним організаціям для використання 5 церковних приміщень [3, арк. 2]. При цьому не зверталась увага на історико-культурну цінність культових будівель. Навпаки, на початку 1960-х рр. негативні тенденції щодо охорони пам'яток архітектури розширились і поглибилися. Станом на 4 листопада 1968 р. із 15 знятих з реєстрації церковних приміщень у тому ж Ковельському районі реконструкцію та ремонт через обласний відділ у справах будівництва проведено лише в одній Доротинській церкві, яку заплановано використати під краєзнавчий музей, натомість 5 церков розібрано. Залишено без нагляду і церкву у с. Волошки – також пам'ятка архітектури [4, арк. 33].

Партійні органи на місцях не шукали шляхів збереження, консервації пам'яток. Не реагували на руйнування через обставини, що склалися (на 25 областей УРСР та м. Київ налічувалося лише 6,5 штатної одиниці інспекторів з охорони пам'яток архітектури), і місцеві органи з охорони пам'яток архітектури. Однак, як свідчить Постанова 1963 р., уряд все ж акцентував увагу на практичному використанні культових споруд. Проте передача пам'яток соціально-культурним і побутовим закладам та колгоспам не завжди забезпечувала їх збереженість. Більшість знятих з реєстрації будівель місцева влада «не освоювала» і вони руйнувалися під дією природних чинників [5, арк. 33]. Непоодиноким фактом було «неприйнятне» розміщення церков, навіть якщо вони перебували на обліку Ради Міністрів УРСР як пам'ятки архітектури. Яскравим прикладом цього може стати одна з причин закриття церкви с. Рожани Володимир-Волинського району. В акті про обстеження вказується, що церква перебуває в зруйнованому стані, для реставрації не придатна і, оскільки розміщена на орних землях колгоспу, варто її знести, а землю використати за призначенням. [6, арк. 27]. Слід зазначити, що особлива увага комісій з зняття з реєстрації і закриття церков, ще й приверталась у тому випадку, коли фіксували високу релігійну обрядовість. Яскравим прикладом чого може слугувати доля Борківської церкви, що в Любешівському районі. Будучи пам'яткою архітектури, побудованою в 1769 р., церковна споруда була використана під склад місцевого колгоспу [7, арк. 41]. Так, лише у 1974 р. у Волинській області знято з реєстрації 194 споруди з них 23 (у тому числі дві пам'ятки) розібрано, окремі з них знесені як згорілі; 38 (серед них 11 пам'яток) визнано аварійними; 43 (в т.ч. 20 пам'яток архітектури) залишено без нагляду [8, арк. 22–23]. Станом на 1980 р. у селах Волинської області третина від знищених церков були пам'ятками архітектури [9, арк. 8].

Аналізуючи архівні документи, можна зробити висновок, що відсоток не освоєних релігійних споруд у досліджуваній період був значним. У 1973 р. у Горохівському районі знято з реєстрації 31 церкву, Локачинському – 18, Маневицькому – 17, Володимир-Волинському – 19 і жодну з них не використано [10, арк.16]. У 1976 р. із 197 колишніх культових приміщень 112 не використовувалось [11, арк.15]. У пояснювальній записці про культові приміщення, зняті з реєстрації, за 1979 р. зазначалось, що на території області 115 колишніх церков не задіяні [12, арк.16].

Однією з характерних ознак знищення церков є знесення їх саме у нічний час. За свідченнями очевидців сіл Горохівського, Маневицького, Любешівського районів всі церкви знесені тракторами на світанку [13, арк.75].

Невдоволення вірян масовим зняттям із реєстрації культових споруд, які стали пустою і руйнувалися, проявлялися у численних скаргах, листах і заявах. Основна причина великої кількості прохань про відкриття церков, на думку Ради у справах релігій, була наявність великої кількості неосвоєних культових приміщень знятих з реєстрації православних церков.

За звітними даними, стосовно релігійної ситуації у селах Волині чітко простежується « висока релігійність населення». Тому цілком зрозумілою була реакція людей на вияв антицерковної політики щодо культових споруд волинського села. Про це свідчить той факт, що тільки за перше півріччя 1968 р. в різні інстанції надійшло 52 заяви, а на прийомі в Уповноваженого ради у справах релігії побувало 22 делегації, які піднімали питання про поновлення діяльності православних церков у 27 населених пунктах області [14, арк. 5]. Листи надходили в апарат Уповноваженого Ради і розглядались ним особисто або його заступником. На кожному документі ставили резолюцію і реєстрували у спеціальному журналі. Окремі листи відсилались на розгляд у райміськвиконкоми, а більш важливі вивчалися через виїзд на місця. В усіх випадках віряни отримали негативну відповідь: «в проханні відмовлено» «скарга не має підстав» «виїжджали на місця – дані конкретні пояснення» [15, арк. 10].

Така реакція влади спонукала населення шукати інші шляхи для збереження релігійних осередків. Частими були випадки, коли віряни утримували в себе ключі від уже знятих із реєстрації церков, проводили в них богослужіння. Такі факти зафіксовано у с. Шклінь і Охлопів Горохівського, с. Кульчин Ківерцівського, с. Рудники і Карасин Маневицького районів [16, арк. 9]. Непоодиноким явищем були самовільні ремонти таких культових споруд. Люди таємно збирали кошти, купували матеріали і наймали ремонтні бригади [17, арк. 35]. Та «роз'яснювальна робота», яку проводили працівники радянських органів, зводила старання нанівець, церкви і надалі залишались закритими. Не всюди громада могла протистояти тискові. Таким чином, в архівних документах з'являються записи: «Питання про відкриття церкви не піднімають» [18, арк. 17]. Загрозу втрати культурних і духовних цінностей розуміли не тільки «пересічні громадяни», а й відомі діячі культури та літератури, які піднімали свій голос на захист приречених церков. Так, з проханням захистити пам'ятку архітектури – церкву с. Охлопів Горохівського району звертався Іван Гончар, художник, заслужений діяч мистецтв [19, арк. 126–127].

Отже, культура волинського села ставала дедалі біднішою у зв'язку з продовженням планового скорочення церков, монастирів, духовних навчальних закладів. Серед найпоширеніших методів –

зняття під будь-яким приводом з реєстрації релігійних громад; відкликання місцевими уповноваженими Ради у справах Російської Православної Церкви чи Ради у справах релігій служителів культу; примушування вірян до виходу зі складу церковних органів під загрозою адміністративних санкцій тощо. Складовою кампанії була ліквідація монастирів, центрів паломництва – так званих «святих місць» і осередків духовної освіти.

Однак, незважаючи на різні заходи атеїстичного змісту, адміністративно-карні заборони, радянській владі так і не вдалося нівелювати вплив релігії на свідомість волинських селян. Антирелігійна діяльність органів влади призвела до появи подвійних стандартів моралі та дій. Населення регіону бурхливо реагувало на антицерковні заходи влади. Численні петиції і скарги у найвищі державні інстанції, багатолюдні зібрання, що переростали у несанкціоновані мітинги, організація цілодобових чергувань біля ще не відібраних монастирів і храмів – такими були форми і методи протистояння антирелігійним діям партійно-радянських органів влади.

Список використаних джерел

1. Бондарчук П. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні (середина 40-х – середина 80-х рр.) / П. Бондарчук // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – Київ, 2005. – С. 283–308 с.; Борщевич В. Православна церква в Україні в ХХ ст. сучасна вітчизняна історіографія проблеми / В. Борщевич, А. Киридон // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного пед.ун-ти, 2001. – С. 710–715; Яроцький Перебудова і віруючі: (Соціологічні дослідження) / П. Яроцький // Під прапором ленінізму. – 1990. – С. 64–69; Милусь В. І. Волинська духовна семінарія в Луцьку (1946–1964 рр.) / В. І. Милусь. – Рівне, 2001; Моренчук А.А. Релігійні процеси в Україні у 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11 / А. А. Моренчук. – Острог, 2006. – 20 с.; Рожко В. Православні монастирі глибокого Полісся / В. Рожко. – Луцьк, 1999. 2. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. Частина друга / В. Пашенко. – Полтава, 2001. 3. Держархів Волинської обл., ф. 807, оп. 2, спр. 213. 4. Там само, ф. 393, оп. 2, спр. 161. 5. Там само, спр. 225. 6. Там само, спр. 207. 7. Там само, спр. 222. 8. Там само, спр. 163. 9. Там само, спр. 225. 10. Там само, спр. 164. 11. Там само, спр. 189. 12. Там само, спр. 164. 13. Там само, спр. 222. 14. Там само, оп. 3, спр. 134. 15. Там само, оп. 2, спр. 163. 16. Там само, спр. 205. 17. Там само, спр. 156. 18. Там само, спр. 158. 19. Там само, спр. 95.

Оксана Майборода

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КУЛЬТОВЫХ СООРУЖЕНИЙ, СНЯТЫХ ИЗ РЕГИСТРАЦИИ, В СЕЛАХ ВОЛЫНИ В 1960–1980-Х ГГ.

В статье на основе архивных данных исследованы пути и методы антирелигиозной политики в 60–80-х г. XX ст. в селах Волынской области. Указано, что ключевым аспектом стало снятие с регистрации, и в конечном итоге, закрытие культовых сооружений. Прослежена реакция местного населения и основные формы протеста на действия власти. Особенное внимание сосредоточенно на уничтожении церковных сооружений, внесенных к реестру достопримечательностей архитектуры. Изучена дальнейшая судьба культовых сооружений. Указано, что антирелигиозная кампания периода так называемого «развитого социализма», привела к неисправимым потерям материальной культуры в селах Волынской области.

Ключевые слова: Волынь, село, церковь, достопримечательность архитектуры, регистрация.

Oksana Mayboroda

ABOUT THE PROBLEMS OF SAVING AND USING OF CULTIC BUILDINGS, TAKEN OFF FROM THE REGISTRATION, IN VOLYN VILLAGES IN 1960–1980

The methods and the ways of antireligious policy in 60–80 of the XXth century in Volyn villages were investigated in this article on the base of the archival facts. It is indicated that the key aspect is taken off from the registration and at last closing down of cultic buildings. The reaction of native citizens and the main forms of the protest were traced. Special attention was concentrated on the destruction of church buildings, which were got in the register of the monument of architecture. It was studied the fate of the cultic buildings. It is pointed that the untireligious company in the period of so called, developed socialism Untireligious company in the period of so called «developed socialism» brought in sunk costs of the material culture in the villages of Volyn region.

Key words: Volyn, village, the monument of architecture, registration.